

Ontwikkelingspsychologie en psychodrama: een inspirerende ontmoeting

Artikel van L. Verhofstadt-Deneve

*Mevrouw prof. dr. Leni Verhofstadt-Deneve is verbonden aan de vakgroep Ontwikkelings- en Persoonlijkheidspsychologie van de Universiteit Gent. E-mail: leni.deneve@rug.ac.be
Zij maakte deel uit van de redactie van Kind en Adolescent van 1980 tot en met 1990.*

Toen ik in 1974 als piepjong docent startte aan de Universiteit Gent, was ik razend enthousiast over academisch onderbouwd onderwijs van de grote ontwikkelingspsychologische theorieën en het daarbij aansluitende follow-up onderzoek met diverse populaties. Die taak lag mij en ligt mij nog steeds. Ik doceer nog steeds graag theorieën, en daarnaast werk ik verder aan mijn follow-up: de adolescenten zijn ondertussen rijpe volwassenen geworden die nu zelf met de opvoeding van hun pubers worstelen; de eerste bevrageden zullen in 2003 (indien zij toestemmen) weer aan de beurt komen, alsmede hun puberspruiten (Verhofstadt-Deneve, 1988; Verhofstadt-Deneve, Van Geert & Vyt, 1995; Verhofstadt-Deneve & Schittkatie, 1999).

Op het eerste gezicht dus geen omme-zwaai. Toch is er vanaf '80 een nieuwe, rijke dimensie opgedoken, die mijn kijk op ontwikkeling en ontwikkelingsbeïnvloeding heeft verlevendigd. Deze decisieve wending gebeurde -toeval of niet- bij de aanvang van mijn 10-jarig redacteurschap bij *Kind en Adolescent*. Tot zover mijn inleiding, en nu mijn verhaal dat deze omme-zwaai toelicht.

Terwijl ik ergens de levende link met de praktijk miste, voelde ik mij soms bijna schuldig naar mijn studenten toe, die zo ijverig al deze theoretische kennis tot zich namen. Hoe konden zij later als psycholoog zoveel theorie praktisch integreren? Ik probeerde alvast mijn colleges op te luisteren met talrijke praktijkvoorbeelden, maar het on-af-gevoel bleef, en ik ging ijverig op zoek naar "ontwikkelingsbeïnvloedende" methodieken; Maar op dit punt van het verhaal zijn we in de jaren '70, en ik kwam terecht in de toen zeer harde jungle van diverse encounter- en confronterende groepsbenaderingen, waar evenwichtig

startende deelnemers dikwijls totaal verward de groep verlieten. Dit kon ik mijn studenten niet aandoen, en ik liet mijn droom varen tot ik in '79 op een congres Dean en Doreen Eieffery ontmoette. Dit zijn rechtstreekse leerlingen van Moreno, die in de hun eigen uiterst bevreemdende stijl psychodramatrainingen verzorgen. "Wij werken anders", verklaarden ze mij, "probeer een groepservaring met ons". Na al die vorige negatieve groepsconfrontaties was ik bijzonder argwanend, maar zij konden mij overtuigen om een internationale trainingsweek bij hen te volgen. Na deze vijfdaagse inwijding was ik volledig overtuigd. Ik had werkelijk de aanzet gevonden tot wat ik zocht. De theorieën begonnen te leven! In deze methode zou ik mij verder bekwamen, en met mijn studenten de nieuwe inzichten gaan toepassen, als practicum aansluitend bij de theoretische lessen ontwikkelingspsychologie. En zo gebeurde het; tot vandaag.

Het is totaal uitgesloten om hier duidelijk te maken wat psychodrama juist is. Ik probeer enkel een minime tipje van de sluier te lichten met een (veel te korte) beschrijving van een sessie (reële duur ongeveer 2u) en poog achteraf in een paar regels het verband te leggen met persoonsontwikkeling.

De sessie situeert zich in een psychodrama-kennismakingsweek voor psychologen, psychiaters, opvoeders ;, ergens in Zwitserland. Steeds probeer ik van bij de aanvang een veilige sfeer te creëren door het benadrukken van de absolute vrijheid tot participatie:

In deze groep hoeft niemand iets te presenteren; niemand kan hier fouten maken; we aanvaarden en respecteren elkaar onvoorwaardelijk; we staan hier tot elkaar niet in een competitie-relatie, maar in een ondersteunende leersituatie.

Nadat o.a. door inlevingsoefeningen een vertrouwde groeps sfeer werd gecreëerd, vraag ik wie er psychodramatisch wil werken aan een persoonlijk thema. Karl, een 40-jarig psycholoog, meldt zich. Inleidend vraag ik hem om op het bord schematisch zijn stamboom te schetsen. Het wordt een uiterst gecompliceerde constructie met sterke diep gewortelde sociale, religieuze en affectieve clusters en contradicties. Maar bovenal blijkt de relatie tot zijn vader het meest ambivalente gecompliceerde probleem in zijn leven. Hij ziet zijn vader als oorzaak voor de dood van zijn moeder (die overleed aan kanker).

Mijn vader vernietigde door zijn veel-eisende, vromederende houding de fysieke en psychische weerstand van mijn moeder, en daarom stierf ze.

Karl was op dat ogenblik twintig. Na moeders overlijden verliet hij, uit protest, de ouderlijke woning. Vele jaren later vernam hij dat zijn vader terminaal was. Na pijnlijke twijfels besloot hij een poging te doen om waardig afscheid te nemen van hem; maar Karl kwam te laat.

Dit gebeurde 10 jaar geleden en bijna elke dag voel ik de schuld, de haat, de liefde; ik verdraag het niet meer!

Als ik (=L) hem zeg dat psychodrama hem de mogelijkheid biedt om in het "hier en nu" iemand uit zijn stamboom te ontmoeten kiest Karl (=K) zijn vader.

Ik wil hem levend ontmoeten en met hem praten van man tot man, zegt hij. L: Goed, Karl, waar wil je hem ontmoeten? K: In de kliniek. L: OK, je bent nu in de kliniek, wat zie je? K: Ik ben in de gang, ik zie witte deuren, dokters, verpleegsters; er hangt een eigenaardige geur;

Karl stapt voor zich uit binnen de groepsruimte en lijkt de groepsleden niet meer op te merken.

L: Wat voel je nu, waaraan denk je? K: Ik voel me angstig, opgewonden, ik stap viugger, ditmaal MOET ik op tijd komen, dit is mijn laatste kans! Ik kom aan de laatste deur; ik weet dat hij daar ligt; ik open de deur; er zijn drie bedden; mijn vader ligt in het derde bed in de hoek; hij leeft nog, hij kijkt naar mij; L: Karl, kies

iemand uit de groep die jouw vader kan voorstellen. Karl kiest Mark. Mark (als vader) gaat op de grond liggen. L: Karl, hier is jouw vader, zeg je iets tot hem? K: Ja; Pa, ik ben gekomen om afscheid te nemen;

Karl knielt en grijpt zachtjes de handen van zijn vader. Plots begint hij te praten in Zwitsers-Duits. Ik versta er geen woord van, maar zijn houding is rustig en ernstig doorleefd.

In dergelijke momenten is het uiterst belangrijk, dat na enige tijd de protagonist respons krijgt van de antagonist. Hiervoor wordt de rolwisseltechniek toegepast, waarbij Karl de plaats van de vader inneemt en Mark de rol van Karl. In de rol van de vader praat Karl weer rustig in Zwitsers-Duits terwijl hij de handen van zijn zoon vasthoudt; hij begint zachtjes te schreien.

Met een tweede rolwisseling wordt Karl weer zichzelf. Mark (in de rol van de vader) herhaalt de laatste woorden. Karl antwoordt fluisterend. Na een tijdje staat hij op en zegt tot mij, ditmaal in duidelijk verstaanbare formulering:

Ich bin so weit, dass ich gehen kann; wir haben Abschied genommen - und nun bin ich ein Mann geworden;

Dan verlaat Karl het hospitaal en gaat naast mij in de groep zitten. De transitie naar de groepsruimte moet zeer zorgvuldig gebeuren. Voor sommige protagonisten is dit niet makkelijk. Daarna volgt de sharing-fase, waarbij de groepsleden meedelen, wat zij in hun eigen leven herkenden.

Het is duidelijk, dat na een dergelijke sessie niet alleen de protagonist, maar ook de groep als totaliteit en de individuele groepsleden veranderen. Niet dat het probleem van de protagonist nu volledig is opgelost, maar zeker zijn processen op gang gebracht waarmee verder gewerkt kan worden.

In verscheidene publikaties heb ik het verband gelegd tussen persoonsontwikkeling en actie- en drama-technieken binnen een veilige werksfeer. Het geheel heb ik theoretisch omkaderd in een Ontwikkelingsgerichte Psychotherapie met als centrale

inhoud het Fenomenologisch-Dialectisch Persoonsmodel. De dialectiek verwijst hier naar het procesaspect, waarbij de tegenstellingservaring aan de basis ligt van elke kwalitatieve ontwikkeling op korte of lange termijn (Verhofstadt-Denève, 1994, 1997).

Ik beperk mij hier tot een beknopte illustratie van een dialectisch proces. Zo kan bijvoorbeeld Karls rolwisseling met zijn vader geïnterpreteerd worden als een dialectisch proces, met name een dubbele negatie via een triadisch stadiumverloop (these, antithese, synthese). (1) In de eerste fase (these) werkt Karl met zijn *Zelf-Beeld* (de afscheid- nemende zoon). (2) Via de rolwisseling wordt Karl zijn vader, of beter zijn subjectief vaderbeeld (=Karls *Alter-Beeld*). Hierbij komt het *Zelf-Beeld* op de achtergrond (het wordt genegeerd, maar blijft evenwel historisch present). Dit is het moment van de eerste negatie, waarbij de tegenstelling tussen het *Zelf-Beeld* en het *Alter-Beeld* scherp wordt aangevoeld (antithese-fase). De ervaring van tegenstelling gaat dikwijls samen met crisis of wellicht catharsis. Dit bleek inderdaad het geval bij Karl, die emotioneel reageerde toen hij in de rol van de vader levendig de pijn en de liefde van de vader aanvoelde. (3) In de derde fase of de tweede negatie (synthese- fase), keert de protagonist terug naar het eigen *Zelf-Beeld*.

Essentieel in dit proces is de tegenstellingservaring (soms samengaand met pijn) gedurende de antithese-fase als voorwaarde tot mogelijke verandering en integratie van de twee oppositionele polen (hier: *Zelf-Beeld* en *Alter-Beeld*) in de synthese-fase. In een volgende sessie verklaarde Karl:

Mijn schuldgevoelens zijn draaglijk geworden, en ik zie mijn vader ook niet meer zo negatief, ik kan rustig over hem nadenken zonder overhoop te geraken.

Op grond van talrijke didactische en klinische observaties ben ik overtuigd geraakt, dat door het surplus van een directe ruimtelijke actie binnen een persoonlijk doorleefde situatie dialectische ontwikkelingsprocessen krachtig worden gestimuleerd in de richting van zelfactualisatie en een harmonischer relatie tot significante anderen. Elders heb ik raakpunten aange-

geven tussen enerzijds deze ontwikkelingsgerichte actie-benadering en anderzijds Hermans' zelfconfrontatie-methode (Verhofstadt-Denève, in druk) en de basispremissen van een dynamische systeemtheorie (Verhofstadt-Denève, 1999).

Samenvattend durf ik stellen dat via deskundige toepassing van actie- en drama-technieken de protagonist zijn haar persoonlijke leefwereld letterlijk kan betreden. De kracht van de methode ligt in het creëren van een realiteitsdoorleefde actie, waarin spreken, denken, voelen en handelen worden geïntegreerd. Of, zoals een van de adolescenten deelnemers in een andere groep het uitdrukte: "Psychodrama is bewust, intens en versneld leven".

Deze (voor mij althans) inspirerende ontmoeting tussen ontwikkelingspsychologie en psychodrama wou ik graag aan de lezers van *Kind en Adolescent* zo overtuigend mogelijk meedelen.

Referenties

- **Verhofstadt-Denève, L.** (1994). *Zelfreflectie en persoonlijkontwikkeling. Een handboek voor ontwikkelings-gerichte psychotherapie.* Leuven, Amersfoort: Acco.
- **Verhofstadt-Denève, L.** (1997). Using conflict in a developmental therapeutic model. *International Journal of Adolescent Medicine and Health, 9*, 151-164.
- **Verhofstadt-Denève, L.** (1998). *Adolescentiepsychologie.* Leuven/Apeldoorn: Garant.
- **Verhofstadt-Denève, L.** (1999). Intentional change and/or accelerating development? Action- and Drama-Techniques within a Developmental Therapeutic Model. Lezing op het IXth European Conference on Developmental Psychology (Spetses, Griekenland, 1999) in het symposium: *Organizing self-organization: the role of representations, goals, justifications, plans, in developmental dynamics.* (P. van Geert & J.Giotta).
- **Verhofstadt-Denève, L.** (in druk). Affective Processes in a Multivoiced Self in Action. (Commentary on Hubert Hermans: Affective processes in a Multivoiced Self), in H. Bosma & S. Kunnen (red.), *Identity and Emotions: A Self-Organizational Perspective.* Cambridge: Cambridge University Press.
- **Verhofstadt-Denève, L. Van Geert, P. & Vyt, A.** (1995). *Handboek Ontwikkelingspsychologie. Grondslagen en Theorieën.* Vierde, geheel herziene druk. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- **Verhofstadt-Denève, L. & Schittekatte, M.** (1999). Adolescents, 15 jaar later... *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie en haar Grensgebieden, 54*, pp. 13-30.

Le tre danzatori, Picasso

